

## Тақризи

**роҳбари илмӣ ба диссертатсияи унвончӯ Субҳонов Салоҳиддин Икромович дар мавзӯи «Ташаккули илми таърихи фалсафаи тоҷик дар Тоҷикистони Шӯравӣ (солҳои 50-80-уми асри XX), ҷиҳати дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои фалсафа аз рӯйи ихтисоси 09.00.03-таърихи фалсафа**

Яке аз давраҳои навини таърихи миллату давлати мо тоҷикон даврони мавҷудият дар ҳайати собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ аз соли 1922 то касби истиқлолият соли 1991 мебошад. Агар ин ҳастии таърихии давлату миллати моро аз тақсимои миллӣ-худудӣ дар Осиёи Миёна (с.1924) бо ташкилшавии Ҷумҳурии автономӣ дар ҳайати Ҷумҳурии Узбекистон ва баъдан таъсиси Ҷумҳурии мустақили Шӯравии Тоҷикистон (с.1929) ба инобат гирем, дар умум, 67 солро дар бар мегирад. Тайи ин муддати мадид вобаста ба идеологияи ҳукмрони давр, яъне идеологияи марксистӣ-ленинӣ тамоми афқору андешаҳои миллии мо шакл ва мазмун гирифтанд ва бунёду ташаккул ёфтанд, ки хусусияти ба худ хоси таълимотро доро мебошанд.

Новобаста аз ҳама камбудиву нуқсонҳои идеологӣ илму фарҳанги тоҷикон дар ин айём ба дастовардҳои бузург ноил гардид, ки боиси кадршиносӣ, арҷгузорӣ ва эҳтиром аст. Фарзандони баруманди ин миллат дар ҳама қору пайкори хеш, новобаста аз фишору маҳдудиятҳои замон баҳри пойдории асолату ҳувияти он хизматҳои шоёнро анҷом додаанд.

Фалсафаи тоҷик дар даврони шӯравӣ ба ҳайси яке аз қисматҳои таркибии афқору андешаҳои фалсафии тоҷик маҳз дар ҳамин даврон зуҳур кард ва рушду нумӯ ёфт. Саромадони илми фалсафа дар даврони шӯравӣ, олимони маъруфу шинохта А.М.Баҳоваддинов, А.М.Болтаев, М. Н. Раҷабов ва Муҳаммад Осимӣ аз симоҳои барҷаста ва намоёни миллӣ маҳсуб мешаванд, ки номашон дар таърих барои ҳамешагӣ сабт аст.

Омӯзиш ва таҳлилу баррасии мероси гаронмоя ва гуногунҷабҳаи ин донишмандони риштаи фалсафа қори хайру муҳим ва амали арзишманд ва ҳамзамон арҷгузорӣ ва эҳтиром ба шахсияти онҳост. Ба ҳамагон маълум аст, ки новобаста аз идеологияи ҳукмрони замон ин донишмандони ҷаҳони андеша бо назардошти манфиатҳои миллӣ ва умумибашарӣ осор ва эҷоди худро таълиф намудаанд. Ҳар яке аз ин файласуфони машҳури советии тоҷик ба фишори идеологӣ нигоҳ накарда, дар ҷаҳорҷӯбаи фалсафаи марксистӣ ва методологияи он тавонистанд, масъалаҳои мубрами фалсафиро таҳқиқ намоянд ва пеш аз ҳама мактаби таърихи фалсафаи тоҷикро пойдор ва суннатҳои беҳтарини онро таҳқиқ карда, ба оламиён муаррифӣ сохтанд. Мусаллам аст, ки ин амали онҳо худшиносии миллии тоҷиконро

устувор кард ва дар байни халқҳои гуногуни давлати Шӯравӣ ва ҷаҳониён обрӯ ва эътибори тоҷиконро баланд бардошт.

Дар қатори олиму донишманди илми фалсафа будан, ин шахсиятҳои таърихӣ ба ҳайси роҳбару ходими ҷамъиятӣ ва сарвару сарпарастии дахҳо шогирдону муҳаққиқони ҷавон қору фаъолияти самарабахш ва ҷашмгиреро ба сомон расониданд, ки шоистаи таҳсин ва ибрат аст.

Аз ин рӯ, унвонҷӯ Субхонов Салоҳиддин Икромович мавзӯи муҳим ва барои таърихи фалсафаи тоҷик арзишманду рӯзмарраро ба риштаи таҳқиқ қашида, мавриди омӯзиш қарор додаст.

Соҳт ва мазмуни қор аз он шаҳодат медиҳад, ки нақшаи қор дуруст тартиб дода шуда, дар асоси он вазифаҳои дар рисола гузошташуда, бомуваффақият иҷро шудааст.

Мубрамияти мавзӯи таҳқиқотро дар даврони истиқлолият суннати беҳтарини омӯзиши мероси пешин ва истифодаи арзишҳои он дар ҷомеаи навин маънидод кардааст, ки хеле мантиқӣ ва фалсафист. Вобаста ба ин зарурияти омӯзиши фалсафаи советии тоҷик ва афқору фаъолияти намояндагони он дар он аст, ки имрӯз бояд пайвастагии суннатҳоро дар илми фалсафаи тоҷик муайян созем, аз дастовардҳои фалсафаи тоҷик баҳравар шуда, онҳоро пайгирӣ намоем ва дар ривочу раванги фалсафаи навини тоҷик истифода барем. Алалхусус, дастовардҳои илми таърихи фалсафаи тоҷик, ки таҳқиқи онро файласуфони советии тоҷик оғоз намуданд ва ҳамзамон афқори фалсафии мутафаккирони асримиёнагии тоҷикро таҳлилу баррасӣ намуданд, дар замони ҳозира аҳаммияти хосса дорад. Зеро ин таҳқиқот барои устувори ҳувияти миллӣ, худшиносии миллӣ, ифтихори миллӣ заминаи мустақкам мебошанд. Маҳз захираи талош ва қовишҳои илмии файласуфони советии тоҷик номи бузургони асримиёнагии фарҳангу тамаддуни моро дубора эҳё кард ва осору эҷоду онҳоро пешкаши аҳли маърифат ва ворисони онҳо намуд.

Унвонҷӯ дараҷаи омӯзиши мавзӯро аз тарафи муҳаққиқон бо овардани рӯйхати таълифот ва мақолаҳои гуногуни олимону донишмандон ва шахсиятҳои алоҳида мушаххас ва муайян кардааст.

Навгони илмии таҳқиқот дар фалсафаи муосири тоҷик аз он иборат аст, ки аввалин бор зинаҳои пайдоиш, хусусиятҳои хос, раванди ташаккул ва рушди фалсафаи советии тоҷик дар солҳои 50-80-уми асри XX дар пайвастагӣ бо ҳаёту фаъолияти илмӣ ва омӯзгорӣ, аҳаммияту арзиши осору эҷоди ҷаҳор тан аз файласуфони номии советии тоҷик: А.М.Баҳоваддинов, А.М.Болтаев, М. Н. Раҷабов ва Муҳаммад Осимӣ мавриди омӯзиш ва таҳлилу баррасӣ қарор гирифтааст.

Боби аввали рисола «Тавсифи умумии ташаккули фалсафаи советии тоҷик дар солҳои 50-80-уми асри XX» аз ду параграф: «Омӯзиш ва таҳқиқи масоили умуминазарии фалсафа» ва «Тавсифи

умумии соҳаи таърихи фалсафа» иборат буда, асосан таҳлилу баррасихои заминаҳо ва омилҳои асосии рушду инкишофи фалсафаи советии тоҷикро тайи ин солҳо дар бар мегирад. Муҳаққиқ дар параграфи аввали ин боб мушкilotи раванди ташаккули ин падидаи фарҳангиро дар Тоҷикистон дар оғози ба ҳайати Давлати Шӯравӣ пайвастан, пеш аз Ҷанги Бузурги Ватанӣ ва баъди он, ташкилшавии Академияи илмҳои Тоҷикистон ва Шӯъбаи фалсафа дар он соли 1951, нақш ва саҳми шахсиятҳои алоҳидаро илмиву фарҳангӣ, ба хусус илми фалсафа А. Баҳоваддинов, М. Осимӣ, А. Турсунов, Н. Одилов, Р.Мачидов, М. Диноршоев, К.Олимов, И. Шарипов, Ш.Шоисматуллоев, А.Х.Самиев, В.С.Библер, С.Б.Морочник, В.И.Приписнов, Н.П.Нестерова, А.М. Дерюгин, Л.Моргунова, Ш. Абдуллоев ва дигаронро дар поягузори ва рушди инкишофи фалсафаи советии тоҷик равшан сохтааст.

Дар параграфи дуюм унвонҷӯ Субҳонов С.И. аслан ба тавсифи умумии соҳаи таърихи фалсафа дар Шӯъбаи фалсафаи Академияи илмҳои Тоҷикистон пардохта, хизматҳои академик А. Баҳоваддиновро ба ҳайси асосгузори мактаби ватании таърихи фалсафа бо шогирдонаш: Ғ.Ашӯров, М. Раҷабов, Н. Рустамов, Н. Одилов, М.Диноршоев, Н.Арабзода, Х.Додихудоев, К.Олимов, А.Муҳаммадхочаев, М. Мирбобоев, У. Султонов, М. Ҳазратқулов, М. Султонзода, ки имрӯзҳо ҳама олимони шинохта ва муътабари илмҳои фалсафӣ дар кишвари маҳбуби мо Тоҷикистон ва берун аз онанд, дар таҳқиқи афкори фалсафӣ, иҷтимоӣ-сиёсӣ, ҷамъиятӣ ва ахлоқии мутафаккирони асримиёнагии тоҷик дар самтҳои мухталиф бо хусусиятҳои хосашон, аз нигоҳи фалсафӣ таҳлилу баррасӣ намудааст. Нуктаи назари ҷолиби муҳаққиқ дар ин қисмати рисола аз он иборат аст, ки аҳаммият ва арзишмандии робитаҳои илмии шӯъбаро бо шӯъбаи таърихи фалсафаи Шарқи Институтуи фалсафаи Академияи илмҳои СССР ва олимони машҳури сатҳи ҷаҳонии он: Бертелс А.Е, Григорян С.Н, Сагадаев А.В. Степанянс М.Т, Фролова Е. А ва дигарон зикр сохта, зарурият ва муҳимияти раванди табодули афкори фалсафиро барои ташаккули фалсафаи даврони соҳибистиклолии Тоҷикистон ва тайёр кардани мутахассисон баландмаърифати ин соҳа махсус таъкид менамояд.

Боби дуюми рисола «Саҳми файласуфони советии тоҷик дар таҳқиқи таърихи фалсафаи тоҷик» аз чор параграфи якхеланом дар бораи ҳаёт, осор ва афкори фалсафии ҷаҳор тан аз файласуфони советии дар ҷавк зикршуда иборат аст. Унвонҷӯ Субҳонов С.И. дар ин қисмати рисола ба таври муфассал ҳаёт ва осору афкори ин файласуфони маъруфро мавриди омӯзиш ва таҳлилу баррасӣ қарор дода, назарияти ҷолиб ва қобили тавачҷухро дар муаррифии шахсияти онҳо пешкаш менамояд.

Параграфи аввали ин қисмати рисола, ки ба ҳаёт ва осору афкори Баҳоваддинов Аловиддин Маҳмудович бахшида шудааст, хизматҳои ин донишманди фарзонаи миллатро ба сифати асосгузори фалсафаи советии тоҷик ё фалсафаи навини халқи тоҷик бо фаъолияти илмию ҷамъиятиаш возеху равшан сохтааст. Мавриди зикр аст, ки унвонҷӯ саҳми академик Баҳоваддиновро ҳамчун аввалин муҳаққиқи осор ва афкори файласуф ва табиби асримиёнагии тоҷик Ибни Сино махсус кайд карда, бо овардани ақидаи Ғ.Ашӯров ва М. Диноршоев тамоили материалистиву илмӣ доштани фалсафаашро баён месозад. Муҳаққиқ Субҳонов С. И. дақиқназарӣ ва ғаврмоягии афкори фалсафии устод Баҳоваддиновро бо воситаи таҳлили асарҳои ӯ: «Философия Ибн Сино»(Фалсафаи Ибни Сино) ва «Очерки по истории таджикской философии»(Очеркҳо оид ба таърихи фалсафаи тоҷик) бо далелу бурҳони котеъ ошкор менамояд.

Дар параграфи дуюми ин бахши рисола зиндагӣ ва осори Болтаев Муҳаммад Назарович, яке аз дигар файласуфони шинохтаи ин давра баррасӣ шудааст. Унвонҷӯ номгӯи 29 асару мақолаҳои интишоршудаи файласуфро, ки дар феҳристи китобхонаи АИ Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи И. Гандӣ вучуд дорад, манзур мегардонад. Таҳлилу баррасӣ ва натиҷагирию хулосаҳои муаллиф оид ба назариёт ва андешаҳои фалсафии Болтаев М.Н. дар асоси асарҳои ӯ: «Масъалаҳои маърифат ва мантиқ дар осори Ибн Сино(Вопросы гносеологии и логики в произведениях Ибн Сины и его школы) бо тавсифи 19 бахши он ва «Абуали ибн Сина-великий мыслитель, ученый энциклопедист Среднего Востока», ки соли 2002 дар Маскав интишор шудааст, хеле пурмазмун ва эҷодкоронаанд.

Навоварии фикрӣ ва навгӯии унвонҷӯ Субҳонов С.И. дар шарҳу эзоҳ ва тавсифи ҳаёт ва осори файласуфи намоёни советии тоҷик Раҷабов М.Р. низ ба мушоҳида мерасад. Бо нишондоди хизматҳои ӯ муҳаққиқ шумораи осораширо низ дар рисолаи хеш овардааст ва арзиши таълифоти ӯро дар бораи афкори фалсафӣ ва иҷтимоию сиёсии мутафаккирон ва шоирони барҷастаи ҷаҳоншумули тоҷик-форс Абулқосим Фирдавсӣ, Абдурахмони Ҷомӣ, Амирхусрави Дехлавӣ иброз доштааст. Ба хусус, таҳқиқоти академик Раҷабов оид ба Абдурахмони Ҷомӣ бо унвони «Абдурахмони Ҷомӣ ва фалсафаи асри XV» ба таври хеле васеъ ва густурда мавриди пажӯҳиши унвонҷӯ қарор гирифтааст. Аз баррасиҳои унвонҷӯ маълум мегардад, ки устод Раҷабов паҳлӯҳои гуногуни ҳаёт ва эҷоду осори ин мутафаккири забардастро мавриди назар қарор дода, дар бораи вазъияти сиёсӣ ва иҷтимоию иқтисодии замони шоир, шогирдонаш, таълимоти ҷараёни нақшбандия, ки Абдурахмони Ҷомӣ яке аз пайрвони содиқи он мебошад, ҷаҳонбинии динии шоир, асарҳои Абдурахмони Ҷомӣ оид ба тасаввуф, масъалаи ишқ дар осори ӯ, назарияи инсонгарой(гуманистӣ)-и шоир, афкори ахлоқӣ, эстетикӣ ва

мӯсикишиносии ӯ ақида ва андешаҳои судманду боарзишро арза намудааст.

Нуқтаи назари унвончӯ дар таҳлилу баррасии китоби Раҷабов М.Р. «Фирдоуси и современность» (Фирдавсӣ ва замони ҳозира) низ қобили тавачҷуҳ ва шоистаи тавсиф аст. Дар умум хулосабарориҳои ӯ нисбат ба ин файласуфи намоёни советии тоҷик бо таъкиди чунин андешаҳо, ки ишон дар рушди илми фалсафа, алалхусус, таърихи фалсафа сахми зиёд доранд, суннати таҳлили фалсафии афкори шоирони тоҷикро муқаррар кард ва бо ин роҳ собит сохт, ки осори онҳо танҳо лирикиву панду насихат набуда, балки ҷанбаҳои амики фалсафӣ доранд ва ҳамзамон нишондоди аҳаммиёт ва арзиши назариёти фалсафии устод Раҷабов оид ба шохасари безаволи Абулқосим Фирдавсӣ ба ҳайси ҳамосаи бузурги миллӣ аз ҷустуҷӯҳои навини илмии унвончӯ дар шинохти арзишҳои афкори фалсафӣ дарак медиҳад.

Параграфи охири боби дуҷуми рисолаи унвончӯ Субҳонов С.И. доир ба ҳаёт ва осору эҷоди Муҳаммад Осимӣ бахшида шудааст. Ба мо маълум аст, ки М.Осимӣ намоёнтарин файласуфи советии тоҷик аст, ки аз худ осори зиёде боқӣ гузоштааст. Мувофиқи нишондоди муҳаққиқ дар китобе, ки бахшида ба 80- солагии устод зери назар аъзо –корреспонденти АИ ҶТ Ашӯров Ғ. нашри он сурат гирифтааст, 594 номгӯи мақолот, китоб ва баромадҳои устод тайи солҳои 1948-1996 оварда шудааст, ки исботи ин гуфтаҳост.

Унвончӯ, асосан, китоби М. Осимӣ «Ташаккул ва тақомули афкори фалсафӣ»-ро мавриди таҳлилу баррасӣ қарор додаст. Муаллиф кӯшидааст, ки бо нигориши хоси илмию фалсафӣ андеша ва афкори пурмухтавои устодро оид ба марҳилаҳои инкишофи афкори фалсафӣ дар асоси методологияи марксистӣ, мақоми фалсафаро дар маърифати инсон бо таърифи муқаммалу мушаххаси он, яъне «фалсафа илмест, ки қонунҳои умумитарини тараққиёти табиат, ҷомеа ва тафаккурро меомӯзад», фалсафаи Абӯалӣ ибн Сино, назариёти фалсафии намояндагони маъруфи фалсафаи асримиёнагии Ғарб, фалсафаи даврони Инкилобҳои буржуазӣ, фалсафаи классики немис, ақоиди фалсафии М.В.Ломоносов, А.Н.Радишев, фалсафаи марксистӣ, равияҳои умумии фалсафаи муосири Аврупо таҳлил намояд.

Хулосаҳои унвончӯ оид ба таҳқиқоти худ дар 12 банд ҷамъбаст гардиданд, ки аз қовиш ва ҷустуҷӯҳои ҳаматарафаи ӯ, ҳамзамон аз густурдагӣ ва пахноии андеша, мустақилияти эҷодӣ ва фикрияш дар омӯзиш ва таҳлилу баррасии он дарак медиҳанд. Бандубасти илмӣ мантиқӣ, фалсафӣ ва имлоию услубии рисола ба талабот ҷавобгӯ буда, навоарӣ ва навгонии илмӣ дар он баръало ба мушоҳида мерасад. Мазмун ва мухтавои дохили рисола бо мавзӯоти дар бобҳо ва параграфҳо тарҳрезӣшуда, бо рӯйхати адабиёт пурра мувофиқат менамоянд.

